

ԼՈՒՐԵՐ

Արթուր Դալբեան Յանձնարարականներ Տուած է ԱԱԾ-ին Եւ Ոստիկանութեան

Գլխաւոր դատախազ՝ Արթուր Դալբեան Դեկետմբեր 7-ին գրութիւններ ուղարկած է Ազգային անվտանգութեան ծառայութեան տնօրինին եւ Ռատիկանութեան պետին՝ յորդորելով անյապաղ միջոցառումներ ձեռնարկելու գինքի ապօրինի շրջանառութեան դէպքերը, անոնց գործադրմամբ, ինչպէս նաեւ հնարաւոր նախապատրաստուող՝ բոնութեամբ զուգորդուած յանցագործութիւնները նախականիւու, կանխելու եւ բացայստելու, այդ ուղղութեամբ կատարուող աշխատանքները աշխուժացնելու ուղղութեամբ։

Դատախազութիւնը իր տարածած հաղորդագրութեամբ նշած է, որ Արցախի դէմ սանձագերծուած պատերազմէն պաշտպանուելու համար ուազմական գործողութիւններուն մասնակցութեան նպատակով մէծ թիւով անձանց տարբեր գինատեսակներու եւ ուազմամթերքի տրամադրումը լուրջ վտանգներ ստեղծած է ուազմական գործողութիւններու աւարտէն յետոյ անոնց ապօրինի շրջանառութեան համար։ Վերջինին պատասխանը կարգին սպառնացող վտանգներ»։

Յիշեցնենք, որ վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի հրաժարականը պահանջող 17 քաղաքական ուժերուն ստեղծած «Հայրենիքի փրկութեան շարժման» անցումային շրջանի վարչապետի թեկնածու՝ ԱԺՄ ղեկավար՝ Վազգէն Մանուկեան Դեմքեր 5-ի հանրահաւաքին յայտարարեց։ «Նիկոլ Փաշինեանը միքանի կամականյ, որ ինքը ինչքան շուտ կամաւոր հրաժարական տայ, այնքան իրեն լաւ։ Շարժումը չչաղթեց՝ գազազած ժողովուրդ իրեն կը յօշուի։ Այս շարժումն այն ճանապարհն է, որը հարաւորութիւն է տալիս քաղաքակիրթ ձեւով փոխել իրավիճակը Հայաստանում, ձախողուեց՝ աւելի վատ է լինելու, բայց ինքը բոլոր դէպքերում գնալու է»։

Դարձեալ, Ազգային Արեւելում

ՅԱՐՈՒԹՅԱՆ ՏԵՐ ԴԱԻԻԹԵԱՆ

Երբ սկսանք գրել մեր «Արցախի Հարցը եւ Հայաստանի Պետականութիւնը» յօդուածը, մենք կը նպատակադրէինք վերլուծել նիւթը երկու մասով՝ ներքին եւ արտաքին ազգակներ ի մտի ունենալով։ Առաջին մասով անդրադառնալիք ետք ներքին ազգակներու, որոշեցինք միջանկեալ դադար մը առնել եւ գրել մեր «Աղմուկ եւ Անդորր» յօդուածը, կապուած Հայաստանի ներքին զարգացումներուն, որոնք անմիջական արդիւնքն էին Արցախեան վերջին պատերազմին մեր կրած պարտութեան։ Հոն կը պարզէինք մեր տեսակէտը, որ կրքոտ, աղմկարար ու ամերիսավար մօտեցումները կործանարար հետեւանքներ կ'ունենան եւ միայն անդորր վիճակի մէջ ԼՈՒԻՌԶ բանավէճերու ծաւալումով կարելի կ'ըլլաց յանդիլ ԱԶԳԱՇԱՀ լուծումներու։

Հիմա, երբ լծուած ենք գրելու
վերեւ նշած մեր յօդուածի երկ-
րորդ մասը, յարմար կը տեսնենք
նախ անդրադառնալ «Մասիս»ի
Սեպտեմբեր 23, 1995-ի թիւով մեր
լոյս ընծայած մէկ յօդուածին, որ
կը կրէը «Ազգային Արեւելում»
խորագիրը եւ «Անկախ Ճակա-
տագրի Տնօրինումը Պատահակա-
նութեան Հարց Զէ, Այլ՝ Ընտրու-
թեան: Անկախ Զի՞ Տրուիր, Այլ՝ կը
Նուաճուի ու կը Պահպանուի Ար-
եամբ ու Քրտինքով» երկար են-
թախորագիրը: Յօդուածը գրած
էինք Հայաստանի Անկախութեան
4րդ տարեղարձին առթիւ: Հոնկէ
կ'արտատպենք հետեւեալ բաժին-
ները:

Սեր վերջին 300 տարուայ
պատմութեան մէջ բազմիցս փոր-
ձեցինք օտարի միջոցաւ տիրանաւ
մէր անկախութեան: Թակեցինք
Եւրոպական եւ այլ տէրութեանց
դռները: Արդիւնքը եղաւ այն, որ
ամէն անգամ, որ անոնք պատաս-
խանեցին մէզի, այդ ըրին բացա-
ռապէս մեկնած իրենց շահերէն, եւ
ոչ թէ մէզի օգնելու նպատակաւ:

Աւելին, օգտագործեցին մեզ,
իրենց շահերը առաջ քշելու հա-
մար ու ամէն անգամուն մենք
արինաքամ դուրս եկանք այդ
փորձերէն: Մեր մէջ տակաւ զօրա-
ցաւ այն սխալ համոզումը, որ մեր
փրկութիւնը պէտք է գայ դուրսէն,
ուստի եւ այդ ուղղութեամբ մտա-
ծեցինք ու փրկարարներ փնտռե-
ցինք:

Հակառակ ամէն անգամին մեր
կրած վնասներուն ու Խրիմեան
Հայրիկի «Երկաթէ Շերեփ»ի պատ-
գամին, մենք չզգաստացանք: Կրե-
ցինք մեր պատմութեան մեծագոյն
կորուստը՝ Եղեռնին զոհ տալով
մեր բնակչութեան կէսէն աւելին ու
տեղահանուելով մեր պատմական
հողերու 90%-ի վրացէն: Դարձեալ
կտրուկ կերպով չվերաքննեցինք
մեր ընթացքը ու շարունակեցինք
խաղալիք դառնալ օտարներու ձեռ-
քին:

**Գտարուինք սին ու երազային
խոստումներէ ու յոյսերէ, ուրկէ որ
ալ գան ատոնք. Ո՛չ արդարութիւն
հայցենք աջէն ու ձախէն եւ ո՛չ ալ
յետոյ, յուսախաբ ու վիրաւոր՝
թքնենք այդ արդարութեան երե-
սին: Այլ՝ գիտակցինք, որ արդա-
րութիւն ըսուածը ուղակիօրէն
կապուած է մեր ուժին: Կ'ամբա-
րե՞նք այդ ուժը՝ կը պահանջենք ու
կը տիրանանք մեր իրաւունքնե-
րուն: Զե՞նք ամբարեր՝ մեր պա-**

Հանջքը կը դառնայ ծիծաղելի, կը
խեղճանանքու կ'արհամարհուինք
աջէն ու ձախէն:

Անցեալ դարու մեր ազատագրական պայքարը շեղեցաւ կամ շեղեցուցին իր նպատակակիտէն ու կրեցինք մեր հազարամեակներու պատմութեան մեծապոյն կորուստները: Մեր սերունդին վիճակուած է այն հազուադէպ պատմական պահը՝ սրբագրելու անցեալի սխալները եւ նոր դարաշըջան մը բանալու մեր պատմութեան մէջ: Գործենք այդ գիտակցութեան պատասխանատուութեամբ:

Համարեցինք վերատ-
պել 25 տարուան վաղեմիութիւն
ունեցող վերեւի պարբերութիւն-
ները, առաջին հերթին, անգամի
մը համար եւս ուշադրութիւն հրա-
փրելու կարգ մը հիմնական տու-
եալներու վրայ, որոնք անհրաժեշտ
են ամուր պետականութեան մը
կերտման համար։ Երկրորդ՝ որ
դժբախտաբար անգամի մը համար
եւս կրկնեցինք նոյն սխալները եւ
պատժական հազուադէպ պահ մը
եւս փախցուցինք մեր ձեռքէն,
ամրակայելու մեր պետականու-
թիւնը։

շասուլաշլութեամսէսը դիլքսութ
զօրացնելու։ Դժբախտաբար, այս
ընթացքը ցոյց կու տայ, որ մեր
քաղաքական ղեկավարները տակա-
ւին կ'առաջնորդուին իրենց անձ-
նական եւ կուսակցական շահերով,
որ երբէ՛ք շահաւէտ չէ եղած մեր
ազգին համար։ Իրենց այս ընթաց-
քով անոնք մեր տունը ներսէն կը
խարիւէն, անտեսելով այն հիմնա-
կան իրականութիւնը, որ արտա-
քինը կը կառուցուի ներքինի հիմ-
քին վրայ եւ որ քան խարիսուլ է
ներքինը, այնքան խղճալի կը դառ-
նայ արտաքինը։

Դժբակսութիւնը հոն է, որ
տակաւին կ'անձնականացուի, կը
կուսակցականացուի ազգային ու
պետական շահի զիտակցութիւնը:
Քաջազնունիի բառերով, զործիքը
կը սիրուի աւելի քան զործը:

Սփիւռքը տառապեցաւ ու կը տառապի այս ախտէն։ Նոյնը եղաւ ու կ'ըլլայ Հայստանի մէջ անկախութիւնէն ի վեր։ Անձնական եւ կուսակցական շահերէ տարուած, կը քարկոծուին պետական մտածողութեան ջատագովները եւ խեղաթիւրումներու եւ վարկաբեկման արշաւներու միջոցաւ կը նսեմացուի անոնց պատգամը։ Այս մտայնութիւնն է, որուն պատճառաւ Մայիս 28, 1918-ն յանգեցաւ Դեկտեմբեր 2, 1920-ի խեղճացման։ Այս մտայնութիւնն է, որ Սեպտեմբեր 21, 1991-ն ու Արցախեան ազատամարտը յանգեցուց այսօրուան նուաստացման։

Արդեօ՞ք չենք տեսնէր, որ ուր
կ'առաջնորդէ այս շարունակուող
գզվուառուքը։ Ժողովուրդի տրա-
մադրութեանց անկում, յուսահա-
տութիւն, ընկճուածութիւն, եւ
հուսկ՝ արտագալթ։ Ժողովրդավա-
րութեան գաղափարի վարկաբե-
կում, ինքնավստահութեան անկում,
անտարբերութիւն, եւ հուսկ՝ ներ-

Քին թէ օտար բռնատիրութիւն: Եւ
Հայաստանի անկախ պետութւինը
դարձեալ կը դառնա երազ:

Օպտատու 1, 2013-ի արեւածա-
գին, Արարատ լեռան գագաթը
հասնելնես եւ Եղեռնին զո՞հ բացած
անգերեցման մեծ հօրս եւ մեծ մօրս
նկարները խորհրդանշականօրէն
«թաղելէ» ետք սառուցին տակ,
իջանք եւ այցելեցինք վան, Աղթա-
մար, Կարս եւ Անի՝ կորուսեալ
հայրենիք: Ապա անցանք Հայաս-
տան՝ անկախ հայրենիք ու բարձ-
րացանք Արագած լեռան գագաթը:
Լու Անջելը մեր վերադարձէն
ետք, «Մասիս»ի Սեպտեմբեր 7,
2013-ի թիւով հրատարակեցինք
մեր խորհրդածութիւնները, «Ի՞նչ

Հնել» խորագրով եւ «Որպէսզի իրականութիւնը երազ Զդառնաց» ենթախորագրով յօդուածով։ Հոն կը նշէինք, որ «Արարատի գագաթը նուաճած ըլլալու ապրումներէս աւելի, այս պահուն իմ մէջ կը գերակշռեն համազգալին մտահոգութիւններ, որոնք պարտք կը զգամ բաժնել ընթերցողներուս հետ։» Կը մատնանշէինք ըստ մեզի Հայաստանի մէջ տիրող ահազանգալին վիճակը, «որու ահաւորութիւնը պէտք է մտահոգէ ամէն մէկ սրտցաւ հայ, ընթացք տալու համազգալին հրապարակացին անկեղծ ու անշահախնդիր քննարկումներու եւ բոլորս մղէ լրտծման եղանակներու եւ դարձաններու անմիջական որոնման։» Մեր յօդուածը կ'աւարտէինք հետեւեալ պարբերութեամբ. «Գերեալ Արարատի եւ Արեւմտեան Հայաստանի ճակատագիրը պէտք է զգաստացնէ մեզ, անյապաղ դիմելու գործնական քայլերու, ՈՐՊէՍՁԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԵՐԿԱՅԻ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ԱԼ ԶԴԱՌՈՆԱՎՅ ԷՐԱԼՐ։»

Կասկած չկայ, որ մեր ստացած հարուածը ահաւոր է, բայց ոչ մահացու, եթէ զգաստանանք եւ վերջապէս առաջնորդուինք պետական շահի գիտակցութեամբ: Եթէ գործենք Զարենցեան պատգամով: Որ ինքնաբերաբար պիտի նպաստէ ներքին համերաշխութեան գոյացման, որ իր հերթին իր դրական ազդեցութիւնը պիտի ունենայ արտաքին ճակատի վրայ ընթացող զարգացումներուն մէջ յաջողութիւններու հասնելու մեր հաւանականութեանց:

Եկէք փորձենք այսպիսի հաշ-
ուարկ մը կատարել, մեղմելու հա-
մար մեր կորուստի պատճառած
ճնշուածութիւնը եւ սառը դատո-
ղութեամբ ճշտելու պայքարի նոր
մեկնակէտ մը:

Ազրպէցճանի տարածքին մէջ
գտնուող Ղարաբաղը հիմա կարելի
է Ռուսական տարածք նկատել, որ
աւելի մէր հաշլոյն է, քան' Ազր-
պէցճանի:

Ազրպէցճան շատ բան զիջած է
իր գերիշխանութիւնէն, Ռուսիոյ,
Թուրքիոյ եւ ահաբեկիչներու իր
հողին վրայ հաստատումին պատ-

Ճառաւալ: Այս համեմատողթեամբ, մենք տակաւին Ազրպէջնանէն լաւ ենք, եթէ ներքին գզվուսուքով մեր վիճակը աւելի չի եղածացնենք:

Ազրպէցանի սեսատիրական
վարչակարգը խախուտ է, ներքին
փոքրամասնութիւնները հանդարտ
չեն, քարիւղի ազդակի արժեզրկ-
ման եւ գինի անկման պատճառաւ
մօտիկ ապագային երկրին կը սպա-
սեն տնտեսական եւ քաղաքական
ցնցումներ։ Այս կէտերը մեզ պէտք
է մղեն չապակայունացնելու մեր
ներքին իրավիճակը եւ իրարհաս-
կացողութեամբ զարգացնելու մեր
երկրը ու պատրաստուիլ օգուտ
քաղելու Ազրպէցանի գալիք հա-
ւանական տագնապներէն։

ԵԱՀԿ, Ֆրանսա եւ ԱՄՆ կը
ջանան «մտնել» Նոյեմբեր 9-ի
եռակողմ յայտարարութեան մէջ,
հակակցուելու Ռուսական առաւել-
լութիւնը եւ խնդրի լուծման գոր-
ծընթացը վերադարձնելու ԵԱՀԿ-ի
իրաւասութեանց շրջանակ: Զանք
պէտք չէ խնայել որքան կարելի է
օգտուելու համար այս պատեհու-
թիւնէն:

Պատերազմը բացայալուն որ
անոր մղիչ ուժը Ազգակցանը չէր,
այլ թուրքիան, յանձինս էրտողա-
նի, որ քանի մը տարիներէ ի վեր
արկածախնդրութիւններու արշա-
ւի մը ձեռնարկած է, երկրէն ներս
խմբուող վտանգները ժողովուր-
դի ուշադրութիւնէն վրիպեցնելու
համար։ Ասիկա չկրնար երկար
տեւել եւ պիտի յանդի պայջումի։
Մանաւանդ Ռուսիա եւ Իրան շա-
հագրգուուած են այդ պայջումով,
որմէ կրնանք օգտուիլ նաեւ մենք։

Կը տեսնէ՞ք, որ իրավիճակը
այդքան ալ յուսահատական չէ,
Եթէ անդորր եւ սթափ մտքեր
պեռակնեն։ Եթի՞ առաջնորդուին ո

կողազշւամ. Մի է աւաշուրութեանք
ազգային շահի տեսլականով։
Դժբախտաբար, այն ինչ որ առաջմն
կը տեսնենք, մտահոգիչ է։ Փոխան
դգօնութեան կոչերու, կը քեր կը
հրահրուին։ Փոխան բանական երկ-
խօսութեան, ամ բոխավարական
ժխոր կը ստեղծուի։ Փոխան ար-
ժանապատիւ մօտեցումներու, բա-
ցէ ի բաց առնետավագք կը քաջա-
լերուի։ Ինչպէս մեկնաբանել օրի-
նակ, ՀՅԴ Հայաստանի Գերազոյն
մարմնի անդամ Արծուիկ Մինաս-
եանի կոչը «իմ Քայլը» դաշինքի
պատգամաւորներուն. «Պատգամա-

ւորների էական մասը զգալու է
վտանգը, որ յայտնուելու է պատ-
մութեան աղբանոցում, եւ ընտրե-
լու է արժանապատիւ ուղին: Միակ
ելքը մանդատը պահելով՝ խմբակ-
ցութիւնից դուրս գալին ու Վազգէն

Մանուկեանի օգտին քուէարկելն է:
Նրանք ինչ-որ ծրագրեր ունեին՝
բարձր աշխատավարձեւայն, նրանք
աւելին կը ստանան, եթէ այսօր
որոշեն պաշտպանել հայրենիքը:»
Մինասեաններու կուսակցութիւնը,
որ ժողովրդավար ընտրութեամբ
հազիւ 4 տոկոս քուէներ կրցաւ
ապահովել, կոչ կ'ուղէ ժողովուրդի
մեծամասնութեան քուէներով ընտր-
ուած պատգամաւորներուն, որ
չյայտնուելու համար «պատմու-
թեան աղբանոցում», «ընտրելու
արժանապատիւ ուղին» եւ «ման-
դատը (լիազօրութիւնները) պահե-
լով» ու «աւելի աշխատավարձով»
անցնելու վազգէն Մանուկեանի կող-

մը: Մինասեանները վստահ չեն, որ
արդար ընտրութիւններով իրենք
կրնան արժանանալ «մանդատ»ի
ու անոր համար կ'ուզեն, որ «իմ
Քայլը» դաշինքի պատգամաւոր-
ները չէրաժարին իրենց «ման-
դատ»ին, այլ հետեղնին բերեն, եւ

massis Weekly

Volume 40, No. 47

Saturday, DECEMBER 12, 2020

Pashinyan Ignores Opposition Ultimatum to Resign

YERVAN -- Prime Minister Nikol Pashinyan ignored on Tuesday opposition parties ultimatum to resign and pave the way for snap parliamentary elections.

The parties making up a "homeland salvation front" issued the ultimatum as they rallied a few thousand supporters in Yerevan on Friday. They gave Pashinyan until Tuesday noon to step down or face a nationwide campaign of "civil disobedience" over his handling of the war in Nagorno-Karabakh that resulted in heavy Armenian casualties and territorial losses.

The prime minister has continued to reject these demands through his aides and political allies. They have

said that he is determined to stick to his six-month plan to "restore stability" in Armenia.

Alen Simonyan, a deputy parliament speaker and leading member of Pashinyan's My Step bloc, denounced the protests as a coup attempt by the country's former rulers keen to return to power.

Simonyan also scoffed at opposition calls for the fresh elections to be held within a year. "Why one year later? Let's hold the elections now," he told RFE/RL's Armenian Service.

Asked why the ruling political team is not calling such a vote, Simonyan said: "Because there is no decision regarding it. I personally do not exclude it."

Putin Calls on CSTO Member States to Support Pashinyan and His Government

MOSCOW — Russian President Vladimir Putin on Wednesday praised Prime Minister Nikol Pashinyan for agreeing to the "painful" ceasefire in Nagorno-Karabakh and said Russia and its allies should help him implement the Armenian-Azerbaijani agreement brokered by Moscow.

"Armenia and the Armenian people have endured a really difficult period in their history," Putin said during a virtual summit of the Russian-led Collective Security Treaty Organization (CSTO). "The leadership of Armenia, the prime minister had to take very hard but necessary, for the Armenian people, decisions."

"I must say that those decisions were painful but, I repeat, necessary, and their adoption required the Armenian prime minister's personal courage. This is obvious, and each of us participating in this meeting understands the extent of responsibility needed for making such decisions. He [Pashinian] took that responsibility."

"And our task now is to support both the prime minister and his team in order to establish a peaceful life, ensure the implementation of all adopted decisions and help people [in the

Karabakh conflict zone] who have found themselves in a difficult situation," added Putin.

Addressing the CSTO summit from Yerevan, Pashinyan again thanked Putin for helping to stop the war with Azerbaijan and deploying Russian peacekeepers in Karabakh.

"The Russian peacekeeping contingent deployed along the line of contact in Nagorno-Karabakh and along the Lachin corridor, which provides communication between Artsakh and Armenia, today is the guarantor of the preservation of peace and security in the region," Pashinyan said. In this regard, he pointed out the exceptional role of Russian President Vladimir Putin.

"Throughout all the 44 days of hostilities, we were in constant contact with Vladimir Putin and discussed the necessary measures to stop the bloodshed and protect the lives of people," Pashinyan said.

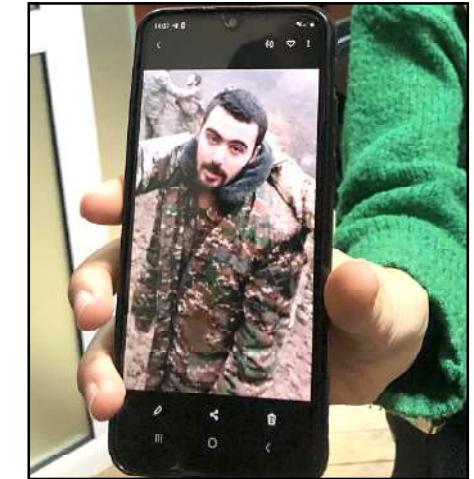
He added that today too he is working very closely with the President of Russia to solve such problems as the search for the missing, the exchange of prisoners of war and other captives and the recovery of the bodies of the killed soldiers.

HRW: Armenian Prisoners of War Badly Mistreated in Azerbaijan

BERLIN — Azerbaijani forces have inhumanely treated numerous Armenian military troops captured in the conflict over Nagorno-Karabakh, Human Rights Watch said today. They subjected these prisoners of war (POWs) to physical abuse and humiliation, in actions that were captured on videos and widely circulated on social media since October.

The videos depict Azerbaijani captors variously slapping, kicking, and prodding Armenian POWs, and compelling them, under obvious duress and with the apparent intent to humiliate, to kiss the Azerbaijani flag, praise Azerbaijani President Ilham Aliyev, swear at Armenian Prime Minister Nikol Pashinyan, and declare that Nagorno-Karabakh is Azerbaijan. In most of the videos, the captors' faces are visible, suggesting that they did not fear being held accountable.

"There can be no justification for the violent and humiliating treatment of prisoners of war," said Hugh Williamson, Europe and Central Asia director at Human Rights Watch. "Humanitarian law is absolutely clear on

the obligation to protect POWs. Azerbaijan's authorities should ensure that this treatment ends immediately."

Although some of the prisoners depicted in videos Human Rights Watch reviewed have, in subsequent communications with their families, said they are being treated well, there are serious grounds for concern about their safety and well-being.

International humanitarian law, or the law of armed conflict, requires

Continued on page 3

Artsakh's Right to Self Determination Cannot Be Removed from Agenda

The right to self-determination has been one of the cornerstones of the negotiation process, and cannot be removed from the agenda through the use of military force, Armenian Foreign Minister Ara Aivazian said at a joint press conference with his French counterpart Jean-Yves Le Drian.

"By launching a military aggression against Artsakh's self-determination, Azerbaijan and Turkey violated their international commitments, while Azerbaijan also violated its commitments in the peace process," the Foreign Minister said.

"Since September 27, there has

been a new watershed in the international community, as the international community has come to realize that the Nagorno-Karabakh issue is not just a territorial dispute," he added.

Minister Aivazian said ethnic cleansing and war crimes were committed in all parts of Artsakh that came under the control of Azerbaijan, which once again proves the need to address the recognition of Artsakh's right to self-determination.

Only in that case, he said, "will it be possible to achieve a just and lasting peace, and only then can we think of a new era of peaceful existence in the South Caucasus."

US Concerned Over Turkey's Role in Recent Nagorno-Karabakh War

Acting Assistant Secretary of State in the US Bureau of European and Eurasian Affairs Philip Reeker said on Tuesday the United States is extremely concerned over the role that Turkey played in the recent hostilities in Nagorno-Karabakh, TASS reported.

"We have many questions regarding Turkey's role there. We are extremely concerned and have expressed this concern during discussions on Turkey's role, the transfer of foreign fighter jets and the delivery of weapons. These are troubling issues and remain a part of our dialogues with Turkey and Russia," Reeker said during a briefing for members of the Commission on Security and Coopera-

tion in Europe (US Helsinki Commission) adjunct to the US Congress.

Reeker stated that the US welcomes the secession of hostilities in the Nagorno Karabakh conflict zone, but deeply regret the really brutal and certainly unnecessary loss of life, including among civilians.

"We continue to stress that there is no military solution to that long-standing conflict," Philip Reeker stated, adding that the solution should be attained at the negotiating table.

He said the Minsk Group Co-Chairs will visit the region this weekend "to see where we can get the co-chairs back into a role to try to move forward on a diplomatic solution."

Armenian Prosecutors Start Confiscation Process for Illegally Acquired Assets

YEREVAN — Armenian prosecutors have started scrutinizing assets of more than 200 people to determine whether they were acquired illegally and can be confiscated under a controversial law enacted earlier this year.

The law drafted by the Armenian government allows the prosecutors to conduct such inquiries in case of having “sufficient grounds to suspect” that the market value of an individual’s assets exceeds their “legal income” by at least 50 million drams (\$100,000). Should the prosecutors find such discrepancies they can ask courts to nationalize them even if their owners are not found guilty of corruption or other criminal offenses.

The latter will have to prove the legality of their holdings if they are to retain them. They will also be given the option of reaching an out-of-court settlement with the authorities, which would require them to hand over at least 75 percent of their assets in and outside Armenia to the state.

The process is handled by a special team of prosecutors formed in

September and overseen by Deputy Prosecutor-General Srbuhi Galyan.

Galyan told RFE/RL’s Armenian Service on Wednesday that the team is now investigating 206 people suspected of having enriched themselves illegally. She declined to name any of them or say whether there are well-known individuals among them.

“I hope that the public will hear in the near future about the practical application of this legal instrument,” said the 28-year-old official.

Prime Minister Nikol Pashinyan has repeatedly portrayed the law as a major anti-corruption measure that will help his administration recover “wealth stolen from the people.” Pashinyan has indicated his intention to use it against the country’s former rulers and their cronies.

Final decisions on asset forfeiture are due to be made by special anti-corruption courts which the Armenian authorities plan to set up soon. The government has already drafted a bill on such courts. It is not yet clear when it will be debated by the National Assembly.

SOHR: Death Toll of Mercenaries in Azerbaijan is More Than 540

LONDON — The Syrian Observatory for Human Rights has obtained new details on the case of Turkish-backed Syrian mercenaries in Azerbaijan from several fighters who recently returned from Nagorno-Karabakh to Syria. According to SOHR sources, the fighters who had returned to Syria received varying payments, as some were given 3,500 USD and 600 TL, another group was given 1,000 USD and 1,000 TL each, while some others were given two payments of an estimated 5,000 TL. Furthermore, all the fighters confirmed that there were “unpaid sums of money” that were supposed to be given to these fighters in the next few days.

On the other hand, SOHR sources say that the number of Syrian mercenaries killed in Azerbaijan exceeded the number of those killed in Libya, as the death toll of the Turkish-backed Syrian mercenaries in Azerbaijan has reached 541. In Libya, however, the death toll is 468 fighters.

SOHR sources have also confirmed that further bodies of Syrian fighters killed in Nagorno-Karabakh battles have arrived in Syria with the recent batches of returnees, bringing the number of fighters whose bodies were brought to Syria to 340.

Accordingly, nearly 825 fighters

of the Turkish-backed factions are still in Azerbaijan, out of 2,580 fighters transported earlier by Turkish government. However, it is not known yet if they will return to Syria soon or Turkey will maintain them in Azerbaijan in the present. Moreover, there are probably more fatalities among the fighters, who are still in Azerbaijan, whose death has not been confirmed or documented yet by SOHR sources.

Yesterday, reliable sources told SOHR that new batches of Turkish-backed Syrian mercenaries returned to Syria from Azerbaijan, as all Turkish efforts failed so far to maintain them in Azerbaijan. It is worth noting that the Azerbaijani government refused to allow these mercenaries to be settled in Nagorno-Karabakh or other Azerbaijani areas.

According to SOHR sources, over 900 fighters of Turkish-backed Syrian factions returned to Syria in batches, with latest batch arriving in Syria on last Thursday. While more batches were expected to return in the following hours or days.

Meanwhile, the returnees receive a part of their payments, an estimated 10,000 Turkish liras, and it was expected that they would get the rest of their salaries in the following few days.

OSCE Minsk Group Co-Chairs Call for Prompt Departure of All Foreign Mercenaries from Nagorno-Karabakh

The Heads of Delegation of the OSCE Minsk Group Co-Chair countries – Foreign Minister of the Russian Federation Sergey Lavrov, Deputy Secretary of State of the United States Stephen E. Biegun, and Minister for European and Foreign Affairs of France Jean-Yves Le Drian – welcome the cessation of military activities in the area of the Nagorno-Karabakh conflict in accordance with the statement by the President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia, and President of the Russian Federation from November 9, 2020.

The Co-Chair countries of the OSCE Minsk Group call upon Armenia and Azerbaijan to continue implementing fully their obligations under the November 9 statement, in Nagorno-Karabakh and the surrounding districts, as well as their previous ceasefire commitments. The Co-Chair countries highlight the significance of measures taken by the Russian Federation, in agreement with Azerbaijan and Armenia, to guarantee the non-renewal of hostilities. They also call for the full and prompt departure from the region of all foreign mercenaries, and call upon all parties to facilitate this departure.

The Co-Chair countries remind Armenia and Azerbaijan of their obligation to comply with the requirements of international humanitarian law, in particular with regard to the exchange of prisoners of war and the repatriation of remains. They underline the importance of guaranteeing conditions for the voluntary, safe, dignified, and sustainable return of people displaced by the Nagorno-Karabakh conflict, including during the recent hostilities. They underscore the importance of protecting historical and religious heritage in and around Nagorno-Karabakh. The Co-Chair countries call on Azerbaijan and Armenia to cooperate fully with the relevant international organizations to implement their obligations in these areas and ensure humanitarian access.

Armenian Authorities Implicate Opposition Groups in Yerevan Riots

YEREVAN — The National Security Service (NSS) on Wednesday accused Armenian opposition members and supporters of organizing violent protests in Yerevan following the announcement of the Russian-brokered ceasefire in Nagorno-Karabakh.

Hundreds of angry men broke into Prime Minister Nikol Pashinyan’s office and residence and the Armenian parliament and ransacked them early on November 10. They condemned the ceasefire agreement as a sellout.

Some of the protesters also beat up parliament speaker Ararat Mirzoyan. The latter underwent several surgeries as a result.

In a statement, the NSS said it has indicted about 50 people and arrested 18 of them in a continuing criminal investigation into what it de-

The Co-Chair countries appeal to the international community including ICRC, UN institutions, and other appropriate structures as well as OSCE Minsk Group individual countries to take concrete steps to improve the humanitarian situation in Nagorno-Karabakh and adjacent areas in a coordinated way. The Co-Chairs also reiterate their strong support for the continuing work of the Personal Representative of the OSCE Chair-in-Office (PRCIO) and his team.

The Co-Chair countries urge Armenia and Azerbaijan to take advantage of the current ceasefire to negotiate a lasting and sustainable peace agreement under the auspices of the Co-Chairs. In that context, the Co-Chair countries urge the parties to receive the Co-Chairs in the region at the earliest opportunity and to commit to substantive negotiations to resolve all outstanding issues in accordance with an agreed timetable.

The Co-Chair countries of the OSCE Minsk Group recall their firm commitment to the non-use or threat of force to settle disputes. They reiterate their consistent and united position in favor of a negotiated, comprehensive, and sustainable settlement of all remaining core substantive issues of the conflict in line with the basic principles and elements well-known to both Armenia and Azerbaijan. The Co-Chair countries remain fully committed to pursuing this objective in line with their long-standing efforts to promote peace, stability, and prosperity in the region.

scribed as “mass disturbances” aimed at facilitating a violent overthrow of the Armenian government.

The statement claimed that the participants of the riots were recruited by “supporters of political forces acting in the opposition field and having anti-government views.” Many of the rioters support former Presidents Robert Kocharyan and Serzh Sarkisyan or are affiliated with the Dashnaksutyun and other opposition groups, it said.

The security service added that it is now taking “large-scale investigative measures” to ascertain “the role of the organizers of the mass disturbances” and identify more people involved in the violence. It did not say whether it has already brought relevant criminal charges against any opposition politicians.

Letter to the Editor:

Mr. Armen Sarkissian and the ARF

"And behold, a greater than Solomon is here" (Matt.12:42)

Dear Editors,

I have heard the broadcast and the read the text of the Armenian President on the crisis in Armenia and Artsakh, calling for the resignation of the Prime Minister, the only elected head of state by the people of Armenia. While the President has changed his tune smelling an opportunity to rise the greasy pool, the ARF is circulating a statement calling for the resignation of the Prime Minister in the name of the Diaspora. The Dashnak part has no legitimate authority or validation to make infallible sounding ex cathedra pronouncements like the Pope of Rome. Fortunately, neither the President nor the Dashnak Party have been endowed with these two dogmatic epithets (a) to make ex cathedra pronouncements and (b) assuming infallibility. As in the case of the President and now the ARF by blustering chicanery scramble to power, a party that has had only governed a country for two years in their 100 year old history: Behold there is no salvation for the Armenian people outside the ARF – like there is no salvation for the faithful of the Armenian Apostolic Orthodox church outside the Church of Rome. They lend themselves to mockery by inflaming the situation by joining the mob in the Freedom Square, demanding the Prime Minister's resignation. Their jaw dropping hypocrisy and arrogance beggars belief. While the country is in war, the President traveled to every corner of the globe seeking support from foreign institutions, and returned empty handed in total disgrace. Did he consult the Prime Minister or the Foreign Minister for his personal advancement. When he returned from his tours did he meet the Prime Minister or the Foreign Minister and report to them the results of his self seeking importance? Did he ever think that as President his visit to the soldiers in the front, would have raised the moral well-being of the fighters.

Does he consider as a seasoned diplomat, his contribution to this conflict as ambassador and President a success or a failure? For thirty years since the inception of the independent Armenia, he has been a central figure in the diplomatic core of the country and in that period he failed to secure the support of any country, most of all his adopted country the United Kingdom of Britain and Ireland. Like all the others he used his position to mass wealth, act as expert consultant on the Caucasus for British companies, for which he was handsomely rewarded by obtaining British citizenship. Since then he has traveled to the countries in the Middle East whose source of oil supply is Baku. Is this an attempt to make sure that his consultation fees are not cancelled.

He has been the most malign figure in the present government. Every intervention of his in the political sphere has been negative – the gold mines of Amulsar, his nomination of a candidate to the Supreme Court a fig-

ure who had twice been rejected on corruption charges. His intervention to establish an Armenian Embassy in Israel was the worst diplomatic decision. The Ambassador of the Independent Republic of Armenia, who when dismissed from his post assembled a crowd of his supporters whom he had convinced that he was irreplaceable, lowers down the country's flag and hands it over to the Chairman of the London Armenian Community. It is interesting that while the whole nation is calling for the return of the wealth robbed by the former two Presidents, he has remained silent. Why is that so? Is it the case that he does not agree with the nation or is it because he is part of the gang? He was appointed President by Serge Sarkissian, his patron and it is not surprising that he will not speak against him but seek the resignation of the Prime Minister. The Prime Minister's actions will soon or later expose his corrupt dealings. His scurrilous bellicose polemic that the Prime Minister had not consulted him has now been proved to be both dishonest and a shameless lie. The Prime Minister had informed him of his decision. The President first called for his resignation then he changed his mind and now he is supporting him, smelling an opportunity to gain the favor of the population, hoping to present himself as the Savior of the country. Rather than passing pub strictures he should acknowledge his miserable failure as a diplomat.

In his speeches he continues to shamefully exploit the diaspora, have been proved to be bluffs and fibs, which have been condemned in the diaspora. When in 1999 a mob invaded the parliament building and murdered 8 parliamentarians among them the Defense Minister Vazgen Sarkissian (who had sacked him as Prime Minister) he was in Moscow. This time round, when the mob was ransacking the Parliament building Mr Sarkissian was abroad. Armenia is not the 52 state of the United States or a colony of the diaspora. Each time he speaks, he identifies himself and validates his pronouncement by appealing to the diaspora, forgetting that his foremost duty is to speak on behalf of the people of Armenia. He is the President of the Republic of Armenia. His posturing is cynical, self-indulgent, insincere and to endorse his credibility, constantly reminds the public that he is one of them and to prove that he once stood outside the Presidential palace and distributed ice-cream. His parents were from Iran but he was born in Yerevan. In the same vein the ARF is a party that has no right or authority to seek the resignation of a Prime Minister. The only authority that can demand the resignation of the Prime Minister are those fathers, mothers, sisters and brothers who sent their sons and daughters to the front to fight the enemy. Patriotism requires sacrifice.

As a priest, I am very upset that the Catholicos who came to the throne of St. Gregory the Illuminator on the day, that a mob invaded the parliament building and massacred the cream of Armenian political figures, should give his consent to a priest to stand in a

square and call for the resignation of the Prime Minister. As Catholicos of All Armenians instead of taking selfies on every possible occasion with the corrupt former two Presidents, he should use his moral standing and call upon them to return their looted wealth.

The ARF has been part of the former governing body. Is it not hypocritical of them to blame the Prime Minister for the tragedy? It is typical of a party of 100 years history to always side with the minority and the Western powers rather than the nation. The first Armenian Republic was born out of chaos. The ARF committee sitting in Tiflis were given the power to run the country. It came into existence on 28 May 1918 and ceased to exist in November of 1920. In 1918 the entire nation came together for the first time at the battle of Sardarabad to save the country from total extinction. Their first action of the infant republic was to make peace with Turkey by signing the infamous treaty of Batum on 5th June. The Dashnak party clung blindly to the Allies, but received nothing tangible in return. The Communists introduced Soviet rule, an action that at least forestalled the complete Turkish takeover of Armenia in April 1921.

The Dashnak party members fled the country and began sabotaging activities in the diaspora creating two conflicting factions WE and THEM which continues to this day. The tension even split the only institution that had protected and maintained the unity of the Armenian people for centuries – the Armenian Apostolic Orthodox Church. In 1952 the break in relations between the two church jurisdictions was sealed, exacerbated by the East-West divide of the Cold War, in which the Dashnak party has played a leading role. The creation of the third republic gave hope that the two factions would unite. Even the installment of a key figure in the campaign of schism, in the person of Garegin II Sarkissian Catholicos of Cilicia [Garegin I st] to the throne of Holy Etchmiadzin, failed to dis-validate the schism and bring reconciliation among the church communities in the west, which is crucial if the destiny of present newly found independence was not to suffer the

same destiny as the first republic. For some unknown reasons the Dashnak Party assumes it is their God given, autocratic or totalitarian right to govern over the Armenian people and church.

Emperor Maurice of Byzantium (Armenian by birth) (582-602) in a letter to Khosrov the Persian king concerning the Armenian princes and their troops writes «They are a perverse and disobedient race, he said; they are between us and cause trouble. Now come, I shall gather mine and send them to Thrace, you gather yours and order them to be taken to the east. If they die, our enemies die; if they kill, they kill our enemies; but we shall live in Peace. For if they remain in their own land, we shall have no rest» [«Ազգ մի խոտոր և անհնազան են, աստ, կան ի միջի մերում և պղոսորեն: Բայց եկ? աստ, ես զիմս ժողովեմ և ի թրակ գումարեմ. և դու գրյոդ ժողովէ և հրամայէ յԱրևելս տանել: Զի երէ մեռանին թշնամիք մեռանին. և երէ սպանանեն? զթնամիս սպանանեն. և մեք կեցուր խաղաղութեամբ: Զի երէ դորա յերկոր հիրեանց լինիցին, մեզ հանգելու լինի» Պատմութիւն Սերեդի Եպիսկոպոսի ի Դերակլն, Թի ֆլիս, 1913, գլուխ Զ. էջ. 74]. While this Machiavellian scheme to siphon off a significant percentage of Armenian military manpower was adopted by the Greeks, the Persians policy was to encourage Armenian nobles and their military followings to enlist by offering them substantial cash inducement to fight in their campaigns.

Time is needed to evaluate the leadership of the Prime Minister Mr. Pashinyan. Major world powers have drawn small Armenia into a dirty war of regional interests that will have long lasting implications. We are witnessing the Balkanization of the Transcaucasus. This is just the beginning of a process.

«ՆԵԱՆԱՄ ՍՈՒՐԲ ԵՒ ՊԱՏՈՒԿԱՆ ԽՎՀԻ ՔՈՇԱՎԱԾԵԱ ԶԵՐԵԵԼԻ ԵՒ ԶԱՆԵՐԵՒՆՅԹ ԹՅԱՆԱՍԻՆ Ի ՍԱՐՍԱՆԱՑ ՄԵՐՈՑ Ի ԲԱԿՈՒԹԵՆԵՄ ՄԵՐՄԵ»

Yours respectfully,
Revd. Nerves Vrej Nersessian

Armenian Prisoners of War

Continued from page 1

parties to an international armed conflict to treat POWs humanely in all circumstances. The third Geneva Convention protects POWs "particularly against acts of violence or intimidation and against insults and public curiosity."

While exact numbers are unknown, Armenian officials in Yerevan told Human Rights Watch that Azerbaijan holds "dozens" of Armenian POWs. Armenia is known to hold a number of Azerbaijani POWs and at least three foreign mercenaries.

Dozens of videos alleging abuse of Armenian POWs have been posted to social media. Human Rights Watch closely examined 14, and spoke with the families of five POWs whose abuse was depicted. The videos were posted to Telegram channels, including Kolorit 18+ and Karabah_News, and to several Instagram accounts. None of the

videos have metadata that could confirm the time and location where they were recorded attached, as it was stripped when the videos were uploaded to Telegram and other platforms. But Human Rights Watch is confident that none of these videos were posted online before October-November 2020.

Human Rights Watch also examined numerous other images and legal documents, and spoke with two lawyers, Artak Zeinalyan and Siranush Sahakyan, who represent the families of close to 40 POWs in requests filed with the European Court of Human Rights (ECtHR) for interim measures (urgent measures to protect people whose cases are pending with the court and who are at "imminent risk of irreparable harm"). The court granted all the requests on behalf of individual POWs to instruct the Azerbaijan government to provide information on the POWs, the lawyers said.

New Prosthetics Laboratory for the Homeland Defenders' Rehabilitation Center

YEREVAN — The Homeland Defender's Rehabilitation Center will soon be equipped with a state of the art German / Dutch gait and prosthetics laboratory for the treatment of the brave young men who heroically put their lives on the line for us all.

The center currently houses 120 soldiers receiving treatment for injuries sustained during the war. The new laboratory will provide both upper and lower limb functional prosthetics. The 360degree 3D gait analysis laboratory will increase the functionality of the center by providing in depth analysis of the specific needs of patients while the prosthetics lab will create customized state of the art prosthetics for each patient. The project will also have a training component where doctors and prosthetics experts from Armenia will take part in training programs in Europe to ensure a higher quality of care for the patients of the rehabilitation center.

"This is the first such prosthetics lab in Armenia and it will allow us to provide the type of state of the art prosthetics which will not only maximize the functionality of each patient but more importantly avoid any additional complications and surgeries. We are grateful to all Armenians who supported this crucial project through the Hayastan All Armenian Fund," said Haykuhi Minasyan, Director of the Homeland Defender's Rehabilitation Center.

This joint venture is made possible with financing of the Armenian community in the Netherland and the Hayastan All Armenian Fund's partner

Vereniging Armeniëfonds Nederland as part of the We Are Our Borders fundraising campaign.

The treatment and care of our injured young men is of paramount importance to the Fund as well as the Armenian nation and this is the first in a long line of project developed to ensure the sacrificed made by our soldiers in defense of our homeland is valued and their physical needs taken care of. A number of initiatives are currently in development to support both soldiers and their families.

It is our duty, as Armenians from every corner of the world, to show our appreciation for the incredible sacrifices made by these brave young men, and we will continue to support them and ensure their injuries do not result in a decrease in their quality of life.

AMAA's Artsakh Centers and Kindergartens Reopen

During the recent Artsakh war, hundreds of families from Artsakh took refuge in Armenia. Along with other organizations, the Armenian Missionary Association of America took care of these families in its multiple facilities.

On November 15, eight employees and ministers from AMAA Armenia and the Evangelical Church of Armenia left for Stepanakert to restore and prepare the AMAA's war-torn office and the sanctuary of the Evangelical Church of Armenia. For the first time since September 27, a Worship Service was held in the Church.

Today, AMAA's kindergartens are fully operational in Stepanakert, Askeran and Martakert. The "Shogh"

Day Center in Askeran has also opened its doors to serve the children of Artsakh.

Gayane Yeghiazaryan, Social Worker of "Shogh" Day Center, and Sarik Gasparyan, Camp Director of Bedrosian Camp in Shushi, took care of 30 elderly people who found refuge at these centers, feeding them and taking care of all their basic needs until October 29, when they were evacuated.

These are difficult times for our people of Armenia and Artsakh. We mourn the loss of Shushi, Hadрут, Karvajar and other regions of Artsakh. But we also realize that we must move forward and do everything possible to support the restoration of our beloved Artsakh.

Armenia Artsakh Fund Delivered \$15 Million of Aid to Armenia and Artsakh in the Last Five Months

GLENDALE -- The Armenia Artsakh Fund (AAF) delivered \$15 million of humanitarian assistance to Armenia and Artsakh during the last five challenging months. Of this amount, the AAF collected \$14.9 million of medicines and other supplies donated by Americares (\$7.1 million); Direct Relief (\$4.3 million) and MAP International (\$3.4 million).

Other organizations which contributed valuable goods during this period were Armenian Missionary Association of America (\$330,000); Project Agape (\$65,000); The Howard Karagheusian Comm. Corp. (\$57,000) and Dr. Albert Phillips of CA (\$9,500).

The medicines, medical supplies and hygiene products donated during this period were sent to the AGBU Claudia Nazarian Medical Center for Syrian Armenian Refugees in Yerevan, Aleppo Compatriotic Charity Organization, Arabkir United Children's Foundation, Armenian Missionary Association of America, Avak Medical Center, Fund for Armenian Relief, Metsn Nerces Charitable Organization, Muratsan Children's Endocrinology Center, National Hematology Center, St. Grigor Lusavorich Medical Center, and the health ministries of Armenia and Artsakh.

During the eleven months of 2020 AAF delivered much needed medicines and medical supplies for treatment of COVID-19 patients as well as emergency medicines and supplies to treat war injuries. In the past 31 years, including the shipments under its predecessor, the United Armenian Fund, the AAF has delivered to Armenia and Artsakh a grand total of \$913 million worth of relief supplies on board 158 airlifts and 2,486 sea containers.

The AAF shipments from June – November included much needed medicines for treatment of COVID-19 patients, war injuries, mental disorders, oncology, cardio vascular and gastrointestinal cases.

"The Armenia Artsakh Fund is regularly offered free of charge millions of dollars of life-saving medicines and medical supplies. All we have to do is pay for the shipping expenses. We welcome your generous donations to be able to continue delivering this valuable assistance to all medical centers in Armenia and Artsakh," stated Harut Sassounian, the President of AAF.

For more information, call the AAF office: (818) 241-8900; Email: sassoun@pacbell.net.

Armenia Issues Stamp Dedicated to Aurora Laureate, Yazidi Activist Mirza Dinnayi

YEREVAN — A postage stamp dedicated to the theme "Aurora Humanitarian Initiative. Laureates of "Aurora" Prize. Mirza Dinnayi" has been cancelled and put into circulation.

The postage stamp was cancelled by the Deputy Minister of High-Technological Industry of the Republic of Armenia Stepan Tsaturyan, the Chief Executive Officer of Aurora Humanitarian Initiative Nicola Stanisch, 2019 Aurora prize laureate Mirza Dinnayi, the Chief Executive Officer of "HayPost" CJSC Hayk Karapetyan, the President of Philatelists' Armenian Association Hovik Musaelyan.

The postage stamp with nominal value of 350 AMD is printed in "Cartor" printing house in France with print-run of 12 000 stamps. The designer of the stamp is Alla Mingalyova, a member of the Aurora Humanitarian Initiative team.

"HayPost" CJSC has issued a

donation coupon for 150 AMD attached to the postage stamp. "HayPost" CJSC will transfer 150 AMD donation value to the Aurora Humanitarian Initiative.

The postage stamp depicts the fourth Aurora Prize Laureate, the Co-Founder and Director of "Luftbrücke Irak" ("Air Bridge Iraq") humanitarian organization, a Yazidi activist Mirza Dinnayi who works with the victims of ISIS. He has saved hundreds of women and children during the Iraqi war. Risking his own life, Mr. Dinnayi has personally evacuated and transported people from ISIS-controlled territories, after which his organization "Luftbrücke Irak" provided them with necessary treatment and support.

Mirza Dinnayi was named the 2019 Aurora Laureate on October 19, 2019, at the ceremony in Yerevan that was held during the Aurora Forum.

Հայրենիքի Պաշտպանի Վերականգնողական Կեդրոնէն ներս կը հիմնուի Փրոստերիք Տարրալուծարան

Հայրենիքի պաշտպանի վե-
րականգնողական կեղրոնք շուտով
կ'ունենայ քայլուածքի եւ փրոսթե-
թիք գերժամանակակից գերմանա-
հոլանտական տարրալուծարան, որ
պիտի ծառայէ հայրենիքի համար
իրենց կեանքը չխնայած խիզախ
հայորդիներու առողջութեան վե-
րականգնան:

Ներկայիս կեղրոնքն ներս բու-
ժու Տեղապահություն, 120 - Ենթադրու-

Ժուլ կը ստանան 120 զինուորներ։
Այս համատեղ նախաձեռնութիւնը կեանքի կոչուած է «Հայաստան» Հիմնադրամի «Մենք ենք, մեր սահմանները» դրամահաւաք արշավի շրջագիծին ներս Հոլանտացի հայ համայնքի եւ «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի գործընկեր «Vereniging Armeni fonds Nederland»-ի ֆինանսաւորման։

«Սա առաջին նմանատիպ
տարրալուծարան է Հայաստանի
մէջ։ Այն մեզ թոյլ կու տաք
ապահովել գերժամանակակից
փրոսթեթիք մարմինի մասեր, որ
ոչ միայն առաւելագոյնի կը հասց-
նէ իւրաքանչիւր հիւանդի գործե-
լու հնարաւորութիւն այլ եւ առիթ
կ'ընծայէ խուսափելու հետազայ
բարդացումներէն եւ վիրահատու-
թիւններէ։ Մենք շնորհակալ ենք
ըոլոր այն հայերուն, որոնք «Հա-

պանի վերականգնողական կեղրո-
նի տնօրիչն Հայկուհի Մինասեանը:

Մեր վիրաւոր երիտասարդ-
ներու բուժումն ու խնամք քը գերա-
կայ նշանակութիւն ունեն Հիմնադ-
րամի, ինչպէս նաեւ հայ ազգի
համար: Սա առաջին ծրագիրն է
գալիք բազմաթիւ նախաձեռնու-
թիւններու շարքին, որոնք մշակ-
ուած են հայրենիքի պաշտպանու-
թեան համար վիրաւորուած մեր
զինուորներու անձնուէր գործը
գնահատելու եւ իրենց ֆիզիքական
կարիքները հոգալու համար: Ներ-
կայիս կը մշակուին նաեւ շարք
մը ծրագիրներ ինչպէս հայրենիքի
պաշտպաններուն, այնպէս ալ իրենց
ընտանիքներուն աջակցելու հա-
մար:

Աշխարհի տարբեր անկիւննե-
րուն ապրող հայերուս պարտքն է
մեր երախտագիտութիւնը յայտնել
մեր քաջորդիներուն իրենց անձ-
նազո՞հ ծառայութեան համար: Հիմ-
նադրամը պիտի շարունակէ աջակ-
ցիլ անոնց, որպէսզի պատերազմի
հետեւանքները չըանգեցնեն իրենց
կեսն որի ոռակի անկիւնն:

Ի որակի անկաման:

«Հայաստան» Հիմնադրամ

Անցեալ Հինգ Ամիսներուն, Հայաստան
Արցախ Ֆոնտը \$15 Միլիոնի Օժանդակութիւն
Հայթալքած է Հայաստանին Ու Արցախին

Անցեալ՝ չափազանց դժուար հինգ ամիսներուն ընթացքին, Հայաստան Արցախ Ֆոնտը \$15 միլիոն արդյողութեամբ մարդասիրական օժանդակութիւն հայթայթած է Հայաստանին ու Արցախին։ Սոյն օժանդակութիւնը իրականացնելու համար, Հայաստան Արցախ Ֆոնտը \$14.9 միլիոն ընդհանուր արժէքով գեղորացք եւ այլ պիտույքներ ապահոված է AmeriCares կազմակերպութենէն (\$7.1 միլիոն) Direct Relief կազմակերպութենէն (\$4.3 միլիոն), եւ MAP International կազմակենոպարթենէն (\$3.4 միլիոն)։

սակերպութենէն (Ֆ.4 սլլիոն):
Այս ժամանակաշրջանին մեծարժէք ապրանքներ նույրած են նաև Ամերիկայի Հայ Աւետարան-չական Ընկերակցութիւնը (\$330,000), Ակաբէ Ծրագիրը (\$65,000), Հառուրտ Գարակօզեանի Յիշատակի Ընկերութիւնը (\$57,000), եւ Բժ. Ալպերթ Ֆիլիփս' Քահանքունիա (\$9,500).

Քաղաքորմը (ֆթ, օս) Այս ժամանակաշրջանին նույիրուած դեղորայքն ու բժշկական պիտոյքները առաքուած են ՀԲՀՄ Քյոտիա Նազարեան Երեւա-

Ամերիկայի Հայ Աւետարանչական
Ընկերակցութեան Արցախի Կեդրոններն ու
Մանկապարտէզները կը Վերաբացուին

Արցախեան պատերազմի օրեւ-
րուն եւ մինչեւ այսօր հարիւրաւոր
Արցախի ընտանիքներ ապաստան
գտած են Մայր Հայաստանի մէջ։
Անոնց օգնող եւ աշակեցող կազմա-
կերպութիւններն մէկն է նաեւ
Ամերիկայի Հայ Աւետարանչական
Ընկերակցութեան (ԱՀԱՀ) Հայաս-
տանի մասնաճիւղը։

Նոյեմբերի 15-ին ԱՀԱՀ-ի Հայաստանի մասնաճիւղէն եւ Հայաստաննեաց Աւետարանական Եկեղեցիէն ութը ծառայողներ մեկնեցան Ստեփանակերտ եւ բարեկարգեցին տեղւոյն ԱՀԱՀ-ի գրասենեակը եւ Հայ Աւետարանական Եկեղեցիի դահլիճը, որոնք տուժած էին պատերազմէն: Սեպտեմբեր 27-էն ետք առաջին անգամ Եկեղեցիին մէջ կատարուեցաւ նաեւ պաշտամունք:

Այսօր արդէն Աւետարանչա-
կանի մանկապարտէզները՝ Ստե-
փանակերտի, Ասկերանի եւ Մար-
տակերտի մէջ, իրենց դռները վե-
րաբացած եւ լիարժեք սկսած են
աշխատանքի: Բաց է նաև Ասկե-
րանի «Շող» թերեկալին Կեդրոն:

ԱՀԱՀ-ի Արցախի ներկայաց-
ցուցիչ՝ Վիկտոր Կարապետյանը,
պատերազմի առաջին օրերէն իսկ,
անտեսենք ամէն դժուարութիւնն
եւ վտանգ, մնունգ, դեղօրացք եւ
առողջապահական պիտուքներ կը
մատակարարեր նկուղներու, ապա-
տարաններու եւ այլ վայրերու մէջ
պատսպարուած Արցախցի մեր հայ-
ունակի հանեռուն:

Շուշիի «Շող» Ցերեկային Կեդ-

Ֆոնտն ու զայն նախորդած Միաց-
եալ Հայկական Ֆոնտը Հայստա-
նին ու Արցախին հայթայիթած են
\\$913 միլիոն ընդհանուր արժէքով
մարդասիրական օժանդակութիւն՝
158 թռիչքներով եւ 2,486 ծովային
արկղերով:

Այս տարուայ Յունիսէն Նո-
յեմբերի միջեւ հայրենիք առաք-
ուած օժանդակութիւնը ընդգրկած
է հրատապօրէն անհրաժեշտ դեղեր
ու պիտոյքներ՝ COVID-19-ով վա-
րակուածներու ու պատերազմի վի-
րատորներու, ինչպէս նաև մտային
խանգարումներէ, քաղցկեղէ, եւ

սրտային ու ստամքս-աղիքային
անհանգստութիւններէ տառապող
հիւանդներու համար:

«Հայաստան Արցախ ֆոնտին

Հոկտեմբեր 29-ին:
Այսօր ծանր ժամանակներ են
Հայաստանի եւ Արցախի մեր հայ-
րենակիցներուն համար: Մենք կը
սպանք Շոռշիի, Հաղբութի, Քար-
վաճառի եւ Արցախի միւս շրջան-
ներու կորուստը: Բայց նաեւ կը
գիտակցինք որ պէտք է առաջ
շարժուիլ, ընել հնարաւոր ամէն
բան՝ աշակցելու մեր սիրելի Ար-
քակի մեռախանոնաւ մին:

շարր կմրապաստուսիս:

Հիմնադրուած 1918-ին որպէս
Քրիստոնէական կազմակերպու-
թիւն, Ամերիկայի Հայ Աւետարան-
չական Ընկերակցութիւնը իր ծա-
ռայութիւնը կը մատուցանէ բոլոր
անոնց՝ որոնք օգնութեան կարիք
ունին՝ առանց խտրութեան: Աւե-
տարանչականը իր այս համաշ-
խարհային առաքելութիւնը կ'իրա-
կանացնէ պահպանելով շարք մը
կրթական, աւետարանչական եւ ըն-
կերային ծառայութիւններ աշխար-
հացրիւ 24 երկիրներու մէջ՝ նե-
րառեալ Հայաստան եւ Արցախ:
Լրացուցիչ տեղեկութիւններու հա-
մար կրնաք այցելել Ընկերակցու-
թեան կաւոք ջո՛՝ www.amaa.org.

կանոնաւորաբար կ'առաջարկուի
միլիոնաւոր տոլար արժէքով կեանք
փրկող դեղեր եւ բժշկական պի-
տոյքներ», յացնեց Հայաստան Ար-
ցախ Ֆոնտի Նախագահ Յարութ
Սասունեանը եւ շարունակեց՝ «Մե-
զի կը մնայ հոգալ առաքման
ծախսը միայն: Ուրեմն կը քաջա-
լերենք ձեր առատաձեռն նուիրա-
տուութիւնները, որպէսզի կարե-
նանք շարունակաբար այս կենսա-
կան օժանդակութիւնը տրամադադ-
րել Հայաստանի եւ Արցախի բոլոր

բժշկական կեղրուններուն»:
Յաւելեալ տեղեկութեան հա-
մար, կը խնդրուի դիմել Հայաս-
տան Արքայի Փոնտի գրասենեակին.
Հեռաձայնի թիւ՝ (818) 241-8900.
իմէլի հասցէ՝ sassoun@pacbell.net:

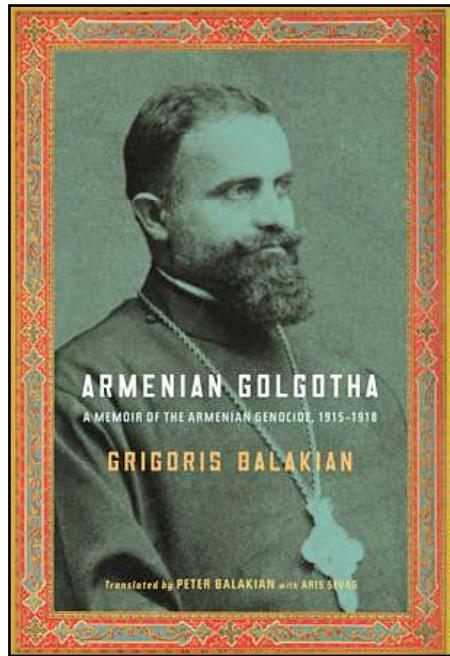
Զեր Ծանուցումները Վստահեցէք
«Մասիս» Շաբաթաթերթին
Massis2@earthlink.net

Գրիգորիս Եպիսկոպոս Պալաքեան (1875-1934)
Մարսիլիոյ Ս. Թարգմանչաց Եկեղեցին «Հայ Գողգոթան» Գիրքը

«Հայ Գողգոթան» վերջերս անզերէնի թարգմանուեցաւ հեղինակ Եպիսկոպոսին եղբօր բռուան Փրոֆ. Բիթըր Պալաքեանի եւ Արիս Սեւակի կողմէ, որուն հետեւեցաւ Բիթըրի Black Dog of Fate (2009) եւ The Burning Tigris: The Armenian Genocide and America's Response (2004) համբածանօթ երկերը Barnes and Noble հրատարակչութեան կողմէ:

ԴՈԿՏ. ԶԱՒԵՆ Ա. ՔՅԱՅ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ

Արմաշական Հոգեւորականը
Փոթորկալից կեանք մը ապ-
րեցաւ Գրիգորիս Եպիսկոպոս Պա-
լաքեան, Ապրիլ 24-ին Կոմիտաս
Վարդապետի հետ աքսորեալ, դէպի
Տեր Զօր քշուած, ճարպիկութեամբ
ազատած, Պեոլինի մէջ Սողոմոն
Թէհլիրեանի դատական ատեանին
վկայակոչուած, Մարտիլոց առաջ-
նորդութիւնը վարած, Սրբոց
Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցին կա-
ռուցած, «Հայ Գողգոթան» պատ-
մութեան յանձնած, Հալածուած
անիրաւորէն ու կեանքը կնքած
Հալածանքի կոտտանքէն: Թուրքէն
ազատեցաւ եւ սակայն իրեններէն
հալածուեցաւ: Բացառապէս յիշա-
տակելի հոգեւորական մը որ անձ-
րեններէն փախաւ եւ փոթորիկի
բռնուեցաւ:

Եղիշէ Եպիսկոպոս Դուրեան
Արմաշի Դպրեվանքէն շրջանա-
ւարտ 14 հոգեւորականներ ձեռ-
նադրեց, որոնցմէ 10-ը միանուագ՝
1901 թուին։ Տասնին մէջն էր
Գրիգորիս Պալաքեան՝ Եւղոկիա-
յէն, ծնած 1875 թուին եւ աշակեր-
տած Կարնոյ Սանասարեան Վար-
ժարանին, եւ ապա ընդունուած
Արմաշու Դպրեվանքէն։ Շուտով
Պեռլինի համալսարանը կ'ուղարկ-
ուէր հմտանալով գերմանէրէն լեզ-
ուին եւ ասուուածաբանութեան։ Մա-
դրքիա Պատրիարք Օրմանեան Գրի-
գորիս վարդապէտ Պալաքեան կ.
Պոլսոյ պատրիարքարանէն ներս
պաշօնի կը կոչէր իր օծակից
Ղեւոնդ վարդապետ Դուրեանի հետ,
որոնք սակայն յումպես հակառա-
կորդի դիրք կը բռնէին Պատրիար-
քին նկատմածք։ Պալաքեան Ծայ-
րագոյն Վարդապետի աստիճաննե-
րը կը ստանար յաջորդ Մատթէոս
Պատրիարք իգմիրլեանէն որ իս-
կոյն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս
ընտրուելով կը մեկնէր Մայր
Աթոռ։

Աքսորական Հոգեւորականը

1915 ապրիլ 24-ի չարաղէտ
օրը հայ եկեղեցականներուն հետ
Պալաքեան եւս կը ձերբակալուէր
ու դէպի Զանդըրը կ'աքսորուէր
Կոմիտաս վարդապետի հետ, եւ
ապա դէպի Տէր Զօր՝ ճամբան կը
շեղէր, իսլահիէ կը հասնէր ուր
ծպտեալ որպէս աշխարհական, կա-
շառելով, գերմանական զօրքին կը
խառնուէր ու մտերմանալով անոնց
հետ՝ կը վերադառնար Կ. Պոլիս:
Օգնութեան կը հասնէր Կիլիկիոյ
Տ.Տ. Սահակ Բ Խապայեան Կաթո-
ղիկոսին երբ գերմանական Փաչէ
զրահաւորը Մերսին կը հասնէր եւ
որպէս թարգման Գերմանիացին
Կաթողիկոսին բողոքն ու ապահո-
վութիւնը կը հայցէր:

Շատ չանցած, երբ 1921 թուին
ազգային հերոս Սողոմոն թէհլի-
եան դաշնապետ Թալէաթը կը զգես-
նէր Գերմանիոյ մէջ, Գրիգորիս Ե.
Վլդ. Պալաքեան կը փութար Պեռ-
լին եւ հերոսին անպարտ արձակ-
ուելուն մէջ կարեւոր դեր կը
կատարէր դատարանին առջեւ։ Տա-
րի մը ետք Պալաքեան կը գրէր ու
վիեննայի մէջ կը հրատարակէր իր
անզուգական «Հայ Գողգոթան»

Գործման համար:

Բարեբար եւ Առաջնորդ կը համաձայնին Մարտիլիոյ մէջ մայր եկեղեցի մը կառուցանել հայկական հարազատ ոճով որուն լրիւ ծախքը կը յատկացնէր բարեբար Խորասանձեան: Քաղաքի յայտնի Փրատոպղողուտայի հողամասը կը գնիին եւ եկեղեցւոյ հիմնարկէքը կը կատարէին 1928 փետրուար 18-ին: Ճարտարապետ Արամ Թահթաճեան Ս. Էջմիածնի տաճարի հետեւողութեամբ կը պատրաստէր նախագիծը՝ արտաքին քանդակներով եւ ներքին սիւնազարդ կամարներով: 1931 հոկտեմբեր 24-25ին նորաշէն եկեղեցւոյ օծումը Առաջնորդը ինք կը կատարէր յանուն Սբոց Թարգմանչաց, պաշտօնական անձերու եւ հօծ բազմութեան ներկայութեան, կոմիտաս Վարդապետի սան Վարդան Սարգսեանի ղեկավարած երգչախումբի մասնակցութեամբ եւ երգեցողութեամբ Արմենակ Շահմանուանի:

ՆԵՐՔԻՆ ԽԱՐՏՈՒՄՆԵՐ

Եկեղեցին ու կալուածը սա-
կայն մնացին միշտ բարեար Վա-
հան Խորասանճեանի անունին
գրուած որպէս բացարձակ կալուա-
ծատէրը, բանալին իր ձեռքին: Այս
կացութիւնը անշուշտ կաշկանդեց
Առաջնորդ Սրբազնի գործունէ-
ութիւնը եւ շատ կարճ ժամանակ
ետք հեռացաւ իր ձեռքով օծած
եկեղեցիէն, մանաւանդ յունիս 23-ի
դժբախտ դէպքին հետեւանքով,
երբ Սրբազնը թարգմանչաց տո-
նին իր մատուցած պատարագի
ընթացքին կը քարոզէր: Խուժան
մը քահանայի մը զիսաւորութեամբ
անպատկառ կերպով «վա՛ր իջիր»
կը պոռար, ըսելու համար որ
իրենց եկեղեցին աճուրդի կը
դրուէր ու Սրբազնը նորաշէն
եկեղեցւոյ մէջ հանգիստ կը քարո-
զէր: Մանրամասնութիւններ կան
այդ եւ յաջորդ դէպքերու մասին
Ստեփան Սարկաւագ Պօղոսեանի
Մարտէլի գաղութին յատուկ հա-
մապարփակ զիրքին մէջ, ուր
գրուած է թէ ինդրոյ առարկաց
եկեղեցին Սէն Լուիի եկեղեցին էր
որ աճուրդի հանուելու վտանգին
տակ էր, եւ Սրբազնը, ի պատիւ
իրեն, այլայլած խորանէն իջնելով
նոյն օրն իսկ «աղաներէն» դրամ
հաւաքելով արգելք եղած է աճուր-

դին: **Սակայն Պալաքեան Սրբազն այդ օրուընէ մինչեւ վերջ մայր եկեղեցիէն ներս ոտք չէ դրած ու առաջնորդարանը փոխադրած է Պոմոնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին:**
Ներքին այդ շփոթ կացութիւնը պատճառ դարձած է մայր եկեղեցւոյ ութ ամիս փակ մնալուն, յատկապէս երբ բարերարին միջոցաւ «Կրօնական Ընկերակցութիւն» մը կազմուած է որուն յանձնուած է եկեղեցւոյ գործունէ-ութիւնը, ամբողջական կալուածը ձևավագ ծիւա կոռապահանքէ ենին ի ան-

Նական սեփականութիւնը: Եկեղեցին վերաբացուած է 1933 փետրուար 19-ին եւ պաշտօնական յայտարարութեան մէջ գրուած է թէ այդ թուականէն սկսեալ պաշտամունք տեղի կ'ունենայ «կանոնաւորաբար Առաջնորդ Սրբազնն չօր կողմէ»: Սակայն Գրիգորիս Եպիսկոպոս Պալաքեան «Երբեք չէ այցելած մայր Եկեղեցին» մինչեւ երկու տարի երբ արդէն պատահած էր իր վաղաժամ վախճանումը:

Պալաքեան Եպիսկոպոսի
Վախճանը

Յիշեալ տիսուր միջադէպը իր
աղիտաւոր արձագանզը կը գտնէր
երբ բարերար Խորասանձեան հե-
տեւելով բանսարկուներու բաժբա-
սանքին յանցաւոր կը նկատէր Պա-
լաքեան Սրբազն։ Սրբազնը
միայն երեք տարի եւս կ'ապրէր
յուսալքուած եւ յուսախաբ, ու կը
վախճանէր 1934 թուի հոկտեմբե-
րին 59 տարեկանին։ Իր որոշումին
համաձայն վերջն օծման եւ յու-
ղարկաւորութեան կարգը կը կա-
տարուէր Պոմոնի եկեղեցոյ մէջ՝
նախազահութեամբ Փարիզէն յատ-
կապէս եկած Վռամշապուհ Եպիս-
կոպոսին եւ ի ներկայութեան բազ-
մահարիւր հայերու եւ պետական
անձերու։

«Հայ Գողգոթան» Հատորը

Պալաքեան Սրբազնի սոյն
երկհատոր գիրքը ականատեսի վկա-
յութիւններով գրուած փաստա-
թուղթ մըն է, ընդարձակ եւ
սրտածն միկ մանրամասնութիւննե-
րով, լոյս տեսած 1922 թուին, ուր
կը կարդանք հայոց կրած անպատ-
ճելի աքսորն ու ջարդը որոնց զոհ
գացին միկիոնէ աւելի հայեր թրքա-
հայաստանի մէջ: Եթղասպանութեան
թիրախը թուրքիոյ ամբողջ հա-
յութիւնն էր իր կրօնական, ազգա-
կին եւ ուսումնական կենսական
յայտնի հաստատութիւններով: Հե-
ղինակը ականատեսն եղած է աք-
սորեալները կառքերու մէջ, աւա-
նակներու վրայ եւ հետիոտն որոնք
կը դիմէին դէպի անագրոյն մահ:
Կը գրէ նաեւ վերապրոյներէն լսած-
ներն ու անոնց մազապուրծ ազա-
տիլը, օտարներու յետամնաց ակ-
նարկն ու երբեմն քաջ ու ազնիւ
մարդոց օգնութիւնը:

ի մասին գրելով Սրբազնը
կը ցիշէ թէ փախուստի ճամբաներ
կը գտնէր անտառներու եւ լեռնե-
րու ճամբով ինքզինք գերմանացի
ծպտեալ զինուոր ներկայացնելով։
Գիրքը յետազային անգլերէնի
թարգմանուեցաւ իր եղբօր թոռան
Փրոֆ. Բիթըր Պալաքեանի կողմէ
որմէ ետք երկու անգլերէն գիրքեր
եւս գրեց իր վերապրոդ հարազատ-
ներէն վկայութիւններ քաղելով։
Գրիգորիս Եպս. Պալաքեան կը հան-
դիսանայ մեր մօտաւոր անցեալի
արմաշական սերունդի ամենէն ըն-
տիր նուուիրեալ, ուսեալ եւ վարչա-
ռէու ներկայացու ունեւուն քի։

ՎԱՐՁՈՒ ՍՐԱՀ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՆՔ - 4

Վաղեմի ժամանակներից Մինչեւ Նոր դարեր
Արցախ Աշխարհի (Լեռնային Ղարաբաղ) Մասին

Աշխարհն առողջ, լիարիւն ազգերի հետ է հաշուի նստում եւ ոչ հանճարեղ ու տանուլ տուած դժբախտների:

Եղիշէ Չարեսց

ՊՈՂՈՍ ԱՐՄԵՆԱԿ ԼՎԳԻՄԵԱՆ

Խորհրդավոր Սիոնթենան փլուզութիւնի տարիներ, Ատրպէջան, Կարպեադի ինքնավար Հանրապետութիւն, 4.4 քառակուսի կիլոմետր տարածք, գերակշիռ մեծամասնութեամբ հայերով բնակուած: 1990 թուականի Սեպտեմբերի 2-ին, այդ միութեան օրէնքի համաձայն դուրս եկել նրա կազմից, իսկ Ատրպէջան նոյն թուականի Դեկտեմբերի վերջին անջատուել արդէն փլուզուրդ միութեան կազմից: Մեր թուարկութիւնից առաջ, 320-ականների տարիներին Ալեքսանդր Մեծի նուաճած «Մար»-երի երկիր՝ Մարաստանի պետութեան Ատրպապատէս իշխանի տարածքի անունից հնչիւնափոխուելով՝ Պարթեւական կայսրութեան Ատրպատական (ասոր=կրակ) անուանուել: Արաբական իշխանութեան ու նրանից առաջ, շարունակերով հնչիւնափոխուել Ատրպէջան անուանուել: Արմին-հայեր Պարթեւական Ատրպատական անուանումն էին որդեգրել, որը ժամանակի պատմաբաններ այն այլպէս էին անուանել:

Խորհրդացին Միութեան 4-րդ գունդի հետ Ատրպէջանի Օմոնը, ամէն տեսակ խժդժութիւնների ենթարկել Արցախ-Կարաբաղի Հայքնակչութեանը։ Ընդպկել էր Հայը, հայկական զինուած միաւորումների համախմբումով 1992 թուակնի Յունուարի 28-ին բանակ ստեղծել, ճակատել տիրողի դէմ, նուածել Արցախ-Կարաբաղի յարակից շրջաններ, փլուել էր թշնամի դարձած տիրողի բանակը։ 1994 թուակնին, Ռուսաստանի հանրապետութեանը զինադարձ խնդրել, Ղրղստան-Բիշքէկ քաղաքում Ռուսաստան, Հայաստան, Ղարաբաղ, Ատրպէջան զինադարձարի պայմանագիր ստորագրել։ Զինադարձարի պայմանագիր առանց պայմանների...։ Հայքնակչութեանը շէնքը միացել Արցախ-Կարաբաղին։

Բնական միջոցներով հարուստ
քարիւղի երկիր Ատրպէջան, սկսել
էր տենտագին զինուել: Աշխարհվ
մէկ ոռնացել, որ Ղարաբաղ-Հա-
յաստան նուաճել էին երկրի մէկ
մասը, մէկ միլիոն մարդ դարձել
անտուն: Զարուստ երկիր, աշխար-
հի բազում երկրներից յարձակո-
ղական նորագոյն արհեստագիտու-
թեան զէնք զնել: Զայկական նոր
իշխանութիւնը միայն վերջին եր-
կու տարիներին սկսել նոր զէնք
զնել, այն էլ մեծ մասամբ հին
արհեստագիտութեամբ ոռւսական
զէնք: Զայ զօրավարներ յոխոր-
տում, որ կը դիմակայեն նրանց
յարձակումը, այսույետեւ կոփէր կը
յարունակեն թէ, նամա՞ու տարածքում:

Հարուսավամթշնամուտարածքում:
2020 թուականի Սեպտեմբերի
ընթացքում առաջարկվել է Հայաստանի վրայի,
պատմում են, որ ռազմածակատը
դժոխքի վերածուել, երկնից կար-
ծես կրակ ու մետաղ թափւում:
Կռուի առաջին գծում 18-20 տա-
րեկան վարդ տղաներ, կատաղի
դիմադրում ճակատի ամբողջ եր-
կայնքով: Բաւարար չէր միայն
որու կոսկեր ոռոգում առթահնակեւ:

Նոյնիսկ կուռի առաջին օրերին
գորավարներ համոզուել, որ չին
կարողանալու յաղթանակ նուածել:
Ռուսաստան կուռին չմիջամտեց,
երբ պահն էր արդէն օրհասական,
կողմէրին հաշտութեան մղեց, զի-
նաղաղարի խիստ աննպաստ պայ-
մաններով «յայտարարութիւն»,
պարտուեց ազգը, պատմութեան
հազար-հազար տարիների նման
նուաստացում չէր կրել:

Վիրաւոր է հայու հոգին, վիրաւոր նրա ողին, վիրաւոր են Արցախի շէները: Թշնամին ասում է, որ Արցախի 120 շէներ եւս մերն են, մերն են նրա եօթը զաւառները, գնան իրենց եկած տեղի շէներին ասեն՝ մերն են: Սահման, ազգերի լիկան չէր հաստատել այդ երկրի սահմանները, աշխարհի կողմից դեռեւս չճանաչուած սովետական իշխանութիւնն էր այն հաստատել...: Աշխարհ ասում է պատմութեամբ երկիր չի լինի, հապա ինչպէս Սերբերի սրբազն տարածքում Քոսովո անունով նոր պետութիւն կը լինի, ճարոնի կուրիկեան կղզիներ ուսւին կը պատկանեն, Սուտանի քրիստոնեայ հարաւ պետութիւն կը լինի, հապա ինչպէս Եւրոպայի ու աշխարհի շատ պետութիւններ պատմութեամբ կազմաւորուել, համաշխարհային երկու պատերազմեր բաժանել են աշխարհը: Նայում եմ իր օճախը խարոյի արած, օճախը փլող հայուն, կարծես ես էլ եմ վառուսմ, կանչում աշխարհին թշնամուց փախչելու համար կ'ացրի, կը փլի ամէն ինչ, հապա փոքրերը, կրակի առաջ կանգնած ինչպէս են լիշելու իրենց տան խարոյիկը, իրենց այրուող պուարիկներին: Ոչ շատ ուշ ատէն քամուելու է քարիւղի վերջին կաթիլը, որի հետ մարելու է այդ հրուանդանի լոյսր...: Մուսա-

ների լեռներ լանջի մարդիկ էլ
իրենց կամ լքով լքած շէները որո-
շել էին հրդեհել... արգելել էր
ֆրանսացին, սպառնացել այլւես
նրանց օթեւեան չտրամադրել: Արեւ-
մուտք, քրիստոնեայ արեւմուտք,
նայում ինչպէս էր վարում Բիւ-
զանդի արարած արեւելեան Հռով-
մի կայսրութեան մայր ոստանը:
Նրա պաշտպանական կրուում մա-
քառում էր Հայկական գունդը,
փլուեց արեւմուտքի պարիսպը,
կայսրը սպաննուեց: Նրա փլման
գլխաւոր պատճառը Հայաստանն
ու նրա մայր ոստան չքնաղագեղ
Անին զօրացնելու փոխարէն իր
արեւելքի դարպասի դռները բա-
ցել արեւելք ներխուժած բազմա-
խումք անողոք նոր ցեղախումքը
առաջ: Մարել էին արեւելքում
ծագած քաղաքակրթութեան արե-
ւի լոյսը, մարել էին նաեւ նրա
մայր ոստանը, նրա աւերակները
պահում իրենց երկրի կազմում,
աշխարհը լուռ էր, հիմա էլ աշ-
խարհը լուռ է, միջամտեցին միայն
այն ատէն երբ արեւելքի քրիստոն-
եայ երկրի լոյսը մարում էր: Հայը
իր պատմութեան ընթացքում յաղ-
թահարել շատ արհաւերքներ, ով
ողջ մնայ, կը տեսնի հայու յաղթա-
կան կոիւ, մեծ Արցախ, նոր ար-
մին-հայեր:

Իսրայէլ Օրի, ծրագրել էր Ռուսաստանի աջակցութեամբ Հայաստանը ազատագրել։ Նրա սկսած ազատագրման շարժման կեղրոն-ներն էին Կարաբերաղը ու Սիւնիքը։ Նրա նպատակն էր իրանում սկսած

իուովութիւնները օգտագործել իր
ազատագրական շարժման յաջո-
ղութեան համար: Աֆղանների ապս-
տամբութիւն, 1722թուականներին
գրաւել էին Սպահանը, Իրանում
Սեֆեանների ազգեցութիւնը ան-
կում ապրել: Կասպից Ծովի ափե-
րին Ռուսական զօրքն էր, նրա
զօրագարներից Մադաթով կուր-
տուել տեղի խաններին, նուաճել
Գիւլիստանը: Գրութիւններին
նախկին էջերում սիրով ու պար-
ծանքով յիշատակել Հայոց ազա-
տագրական պայքարի առաքեալ-
ներ՝ Իսրայել Օրի-ին, Յովսէփ
իմինինն, նրանց դիմանկարները
զետեղել, որ Հայը նորէն ու նորէն
յիշի նրանց: Յանկանում եմ յիշա-
տակել, նաեւ Դաւիթ Բէկին: 1722
թուականին, Կապան-Ղափանի
աւագների անունից դիմել էին
Վրաց թագաւոր Վախիթանգ Վլ-
րդին, որ նրա բանակում ծառայող
նշանաւոր զօրականներից մէկին
ուղարկել Սիւնիք՝ իրենց զինուած
շարժումը գլխաւորելու: Նոյն
թուականի վերջին Հայ զինուորա-
կանների հետ Դաւիթ Բէկին ճամ-
բել Սիւնիք:

Դաւիթ Բէկի գլխաւորած ապա-
տամքական շարժումը ազգամիջ-
եան պատերազմ չէր, այն Հայ աշխատաւոր ռանչպարների շար-
ժում էր, ուղղուած իրանական
խաների եւ Նրանց հետ համագոր-
ծակցող աւատապետների ու Օս-
մանեան Թուրքիայի դէմ: Դաւիթ
Բէկը սկսել հայկական գինուած
ուժերը կազմակերպել, ամրութիւն-
ներ կառուցել, նիւթական ու ռազ-
մական կայուն հենարան ստեղծել:
Սանձահարել էր տեղի աւատապե-
տերին, ցեղապետներին, Նրանց գին-
ուած հրոսակախմբերին, որոնք
իրանի կեղրոնական իշխանութեան
համաձայնութեամբ ասպատակում
էին հայկական գիւղերը, նկրտում
շրջանում ինքնիշխան տիրապե-
տութեան:

Դաւիթ Բէկը առաջին հար-
ուածը ուղղել էր Սիւնիք թափան-
ցած քոչուոր ցեղերի դէմ: Սկզբնա-
կան շրջանում յանկարծակի յար-
ձակումներով պարտութեան մատ-
նել թշնամու ուժերը: Յաջող մար-
տեր մղել Նախիջեւանի, Բարգու-
շատի ու Կապանի աւատապետերի
դէմ, գրաւել Սիւնիքի կարեւոր
բնակավայրերը: Կարաբաղի զօրա-
կանների օգնութեամբ ետ մղել
տեղի խանի յարձակումը: Սիւնի-
քում ստեղծել հայկական իշխանու-
թիւն, կեղրոնը Հալիճոր Բերդը:

Դաւիթ Բէկը ստեղծել մշտա-
կան բանակ, այն տեղաբաշխել
տարբեր շրջաններ, վտանգի դէպ-
քում վերամիաւորել: 1725 թուա-
կանինի գարնանը թրքական զօր-
քերը գրաւել էին Անդրկովկասը,
Դաղստանի աւատապետերի հետ
միանալով, ափսանի մէջ առել
Կարաբաղն ու Սիւնիքը: Նրանց
զօրախմբերի առաջապահ գում-
դերը բախուելով Դաւիթ Բէկի
զօրքի հետ պարտուել ու ետ քաշ-
ուել: Դաւիթ Բէկի շուրջ հա-
մականքուած տանտեսէրերից ոմանք
լքել իրեն, Դաւիթ Բէկ նահանջել,
ամրացել Հալիճորում: Թշնամին
պաշարել էր այն: Դաւիթ Բէկ իր
փոքրաթիւ զօրքով ջախջախել էր
բերդը պաշարած թուրքական զօ-
րախմբումը, փախուստի մատնել
նրանց:

Կապ հաստատել Ատրպատականում գտնուող Պարսից Շահ թահ-մազի հետ, որը ճանաչել էր նրա իշխանութիւնը Սիւնիք-Վարաբա-դում, շնորհել գրամ հատելու իրաւունք:

1728 թուականին թուրքական զօրշաւել էին Սիւնիք ու Կարաբաղ: Դաւիթ Բէկի փոքրաթիւ զինուորական ուժերը կոխ մղել զօրաւոր թշնամու դէմ: 1728 թուականին մահացել էր Դաւիթ Բէկը՝ Սիւնիքի ու Կարաբաղի ազտագրկան շարժման ղեկավար:

1826-1828 թուականի թուրք մենչացի պայմանագիր, աւարտուել էր Ռուս-Պարսկական երկրորդ պատերազմը: Ռուսաստանի տիրապետութեանը անցել Նախիջևանի խանութիւնները եւ Օրտուպատի գաւառը: 1828 թուական Մարտի 20-ի Նիկոլայ Առաջին ցարի շնորհագրով, ստեղծուել էր Հայկական երկրամասը, որի կազմում եղել վերոյիշեալ խանութիւնները ու Օրտուպատի գաւառը: 1840 թուականի օրէնքով, Անդրկովկասում կատարուել վարչական բաժանումներ, ստեղծուել էին Վլաց Խճերիթիի նահանգ՝ կերպոն Թիֆլիս քաղաք, Կասպիան նահանգ՝ Շամախի քաղաք: Արեւելեան Հայաստանի տարածքները կազմաւորուել որպէս գաւառներ: Կասպիական երկրամասում, XIX դարի երկրորդ կէսում, նոր վարչական փոփոխութիւններով Անդրկովկասում ստեղծուել էին՝ Թիֆլիսի, Քութահիսի, Շամախի, Դերպենտի նահանգներ: Արեւելեան Հայաստանի տարածքները, նոյն նահանգներում դարձեալ կազմաւորուել որպէս գաւառներ:

1867 թուականի վարչական
փոփոխութիւններով՝ Անդրկովկա-
սը բաժանուել հինգ նահանգների՝
Քութափսի, Թիֆլիսի, Երեւանի,
Էլիզավետպոլի եւ Բաքուի նա-
հանգների: Թիֆլիսի ու Բաքուի
նահանգներում կազմաւորուել էին
վեց գաւառներ, իսկ Երեւանի,
Էլիզավետպոլի, Քութափսի նա-
հանգներում հինգ գաւառներ: Արե-
ւելեան Հայաստանի տարածքի մի
մասը անցել Երեւան նահանգի
կազմում, մնացածը էլիզավետպո-
լի ու Թիֆլիս նահանգներում:
Երեւան նահանգը անցել Նախիջե-
ւանի կազմում: Արցախ-Լեռնացին
Կարաբաղը աշխարհագրականորէն
անցել էլիզավետպոլի նահանգին:
Անդրկովկասի նման վարչական
բաժանումները, գոյութիւն ունե-
ցել մինչեւ 1917 թուականի

Ըստամանի յեղափոխութիւնը:
Հնամեայ պատմական աղբիր-
ներ հաւաստում են, որ Արտաշէս
ու Զարեհ թագաւորների ատէն,
մ.թ.ա. 41 թուականին ըստ Ցոյն
պատմաբան Ստրաբոնի, Հայաս-
տանի բնակչութիւնը նոյնախօս-
շայերէն լեզուով էին խօսում:
Ստեփան սիւնեցի պատմաբանի
վկայում է, Արցախի ոչ միայն
բնիկ բնակչութեամբ հայկական
էր, այլ նաեւ խօսում Հայերէն
լեզուի առանձին բարբառով: Պար-

Из: 1727 Письмо к Е. И. С. о Париже

Ոչ Եւս Է Անժել Գաղէզեան

Խոր վիշտով իմացանք Տիկին Անժել Գագիկեանի մահուան, որպատճեցաւ Դեկտեմբերի 3ին յետ երկարատեւ հիւանդութեան: Հանգուցեալը կարեւոր ներդրում ունեցած է ՍԴՀԿ-ի հովանաւորութիւնը զայելոյ տարբեր կառուցներուն մէջ: Իր աջակցութիւնը բերած է մասնաւորաբար ՍԴՀԿ Փարամազ մասնածիւղին, «Մասիս» շաբաթաթերթին, Հ.Մ.Մ.ին եւ Հ.Մ.Մ.ի Տիկնանց Յանձնախումբին: Իր յատուկ գուրգուրանքին արժանացած է իր անունը կրող Հ.Մ.Մ.ի «Անժել» Angel Փուտապոլի խումբը:

Այս տիսուր առիթով մեր խորագույց վշտակցութիւնները հանգուցեալի համայն հարազատներուն, յատկապէս իր ամուսնոյն վահան Գագչզեանին եւ դուստրերուն Տէր եւ Տիկ. Շահան եւ Շուշիկ Օհաննէսեանին, Ղեւոնդ եւ Զարուկ Դերձակեանին ու բոլոր ընտանեկան պարագաներուն եւ ազգականներուն:

Ցաւակցական

ԱՆԺԵԼ ԳԱԶՔՉԵԱՆԻ մահուան տիսուր առիթով **ՍԴՀԿ** Փարամագ մասնաճիւղի վարչութիւնն ու անդամ-անդամուհիները իրենց խորագույց վշտակցութիւնները կը յայտնեն հանգուցեալի ընտանեկան բոլոր պարագաներուն, մասնաւորաբար իր ամուսինին Վահան Գազէկեանին եւ ՀՄՍԻ «Անժել» ֆուտպովի խումբի ղեկավարութեան ու մարզիկներուն:

Յաւակցական

ԱՆԺԵԼ ԳԱԶԻՔԵԱՆԻ մահուան տիսուր առիթով Փաստինացի
Հ.Մ.ՄԻ վարչութիւնն ու Հանգուցեալի անունը կրող «Անժել»
ֆութպոլի մարզախումբը իրենց խորագիւղ ցաւակցութիւնները կը
յայտնեն իր վշտահար Հիւանդամուսինին՝ Վահանին Գագէզեանին եւ
Համայն պարագաներուն:

Ցաւակցական

ԱՆԺԵԼ ԳԱԶՔՅԵԱՆԻ մահուան առթիւ Հ.Մ.Մ.ի Տիկնանց յանձնախութիւ անդամուհիներն ու համակրական շրջանակը իրենց խորագիր վշտակցութիւնները կը յայտնեն հանգուցեալի ամուսինին վահան Գազէգեանին, դուստրերուն Շողիկին եւ Զարուկին եւ համայնքարագաներուն:

Դարձեալ, Ազգային Արեւելում

Ծարունակուած էջ 6-էն

րացնողները, անգամի մը համար եւս լախտի հարուած մը կը հասց- նեն մէր պետականութեան, ինչպէս ըրին Հոկտեմբեր 27-ով: Մտահոգ՝ որ հօր Հայաստան եւ արժանա- պատիւ ապագայ կերտելու անհրա- ժեշտ ապաւէնները՝ ժողովրդագավա- րութիւնն ու օրէնքի գերակայու- թիւնը տեղի կու տան մէնատիրու- թեան ու եղծանման, ինչպէս պա- տահեցաւ Քոչարեան/Սարգսեան իշ- խանութեան տարիներուն:

Բայց յոռետես չենք, որովհետեւ գիտենք, որ պիտի յաղթահարենք այս տագնապան ալ: Պարզապէս ցաւ կը զգանք ու կ'ափսոսանք, որ ամէն անգամ երբ մեզի պատմական առիթ մը կը ներկայանայ, համախմբուելու եւ միասնական ուժերով մեր անկատար երազներէն մին եւս իրականացնելու, դժբախտաբար կ'ունենանք մեր տունը ներսէն քանդողներ եւ մեր յառաջ-խաղացքը դանդաղեցնողներ: Յոռետես չենք, որովհետեւ մեր կրած կորուստներուն ի տես, մենք կը տեսնենք արթնացումը ժողովրդացին լայն խաւերու, մանաւանդ երիտասարդութեան մէջ, որ կը գիտակցի այս մտախնութեան քայլ

կանխատեսելու եւ համարաւոր լուծումներ առաջարկելուն համար։ Միասմբանները փոխանակ սթափելու, կը շարունակէն աղմէկել եւ «հայրենիքի պաշտպան»ի շղարշին տակ դարձեալ վտանգել անորդոյութիւնը։ Այս անգամ պէտք չէ՝ թոյլ տալ, որ պատմութիւնը կրկնուի։ Զգստանանք, որ ազգութին չյայտնուինք «պատմութեան աղբանոցում»։

ինչպէս պարզեցինք, մենք
մտահոգ ենք, բայց ոչ յուետես: Մտահոգ՝ որ աղջտի պատճառած
անմիջական ցաւը ժամանակաւո-
րապէս կը մթազնէ անոր դրդա-
պատճառները տեսնելու մեր ժողո-
վուրդի կարողութիւնը: Մտահոգ՝
որ ժողովուրդի առաջնորդները,
փոխանակ լուսաբանելու զանգուած-
ները ճիշտ ախտաճանաչմաք հա-
մապատասխան ելքերը որոնելու,
կրքերու հահրումով կը պղտորեն
ջուրերը, իրենց ձուկը որսալու
համար: Մտահոգ՝ որ չարաշահելով
այս վիճակը, ամբողջ 20 տարի
Հայաստանը կեղեքողները եւ տկա-

ՄԱՐԱՀՈ

ԱՆԺԵԼ ԳԱԶԻՂԵԱՆ

Սրտի դառն կսկիծով կը գուժենք մեր սիրեցեալ տիկնոջ, մօր եւ հարազատին Անձել ԳԱԶԻՔԵԱՆի մահը որ պատահեցաւ երեքշաբթի, Դեկտեմբեր 3, 2020ին լետ երկարատեւ հիւանդութեան:

Յուղարկաւորութեան արարողութիւնը տեղի պիտի ունենաց կլենտէլի Forest Lawn գերեզմանատան մէջ Դեկտեմբեր 18, 2020 կէսօրէ եւաք ժամը 1:30ին: 712 South Glendale Avenue, Glendale, CA 91205

Սպակիրներ՝
Ամուսինը՝ վահան Գագէզեան
Դուստրը՝ Տէր եւ Տիկ. Շահան եւ Շուշան Օհաննէսեան
Դուստրը՝ Ղելոնդ եւ Զարուկ Դերձակեան
Թոռնիկները՝
Տէր եւ Տիկ. Նազարէթ եւ Սրբուհի Օհաննէսեան
Սագո Դերձակեան
Անացիս Դերձակեան
Վարդան Գագէզեան
Վարուժ Գագէզեան եւ ընտանիք
Սուաքնեան ընտանիք
Տէմիրնեան ընտանիք
Թոռնի եւ Լենսա Սթրիթըր
Տէր եւ Տիկ. Ալպերթ եւ Լուսին Գղլեան
Տիկ. Ազնիւ Մութափեան
Տիար Մինսա Մութափեան

Փոխան ծաղկեպսակի նուիրատուութիւնները կը խնդրուի կատարել
Հ.Ա.Ս. «Angel» խումբին եւ «Մասիս» շաբաթքերին 1060 North Allan
Avenue, Pasadena CA 91104:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՆՔ - 4

Ծարունակուած էջ 14-էջ

սիկ աշխարհագէտը վկայել է, որ
Խաչն-Արցախի երկրամասի բնակ-
չութիւնը «Հակական» է:

Յաջուղական» է.
Յաջորդ դարերին Արցախի
տարածքը ոչ մի տեսակի փոփո-
խութեան չէր ենթարկուել: Հայ-
ընակշութեան խութիւնը հաս-
տատուած է 1725 թուականին Ար-
ցախի մելիքների ու կաթողիկոսի

կողմից եկատերին Առաջին կայ-
րուհուն ուղղուած Կարաբեղի
շրջանների, գիւղերի ու նրանց
ընակչութեան թուաքանակի մա-
սին։ Այդ հաստատել էին նաեւ
թրքական պաշտօնական աղբեր-
ները, որ Կարաբեղի լեռնացին
գիւղերի ընակչութիւնը՝ «Հայկա-
կան ցեղերից» էին։ Պատհական
չէր, որ նոյնիսկ մեծ չափերի
ծնելիութեան դէպքում էլ, հարիւ-
րամեակի սկզբին երկրամասում
Նրանց թուաքանակը կազմել էր
ընդհանուր ընակչութեան 5 %-ը։
XIX դարի 30-ական թուականնե-
րին, պատճառ չէր հանդիսացել
իրանից տեղափոխուած հայերի
Կարաբաղ վերաբնակեցումը։ Նրանք
եղել էին միայն 700 ընտանիքներ,
ու 200 մասնակիութեան մեջ էին

որոնցից 300-ը վերադարձել իրան, իսկ մնացածների զգալի մասը մահացել ժանտախտի համաճարակից: 1769 թուականին Վրաստանի թագաւոր Հերակլ Երկրորդի յուշագրութիւնում հաստատուել էր, որ Կարաբաղի հինգ (Խամսա) մելիքութիւններին էր պատկանում իշխանութիւնը եւ որ ամբողջ բնակչութիւնը հայկական է:

Հայկական արձանագրութիւններ ու
հարիւրաւոր քրիստոնէական կա-
ռուցներ: Միջին դարերում երկ-
րամասում չկար ոչ մի շինութիւն
ու կառուց, որ ոչ հայերէն լեզուով
գրուած լինէր: Միայն XVIII -րդ
դարի երկրորդ կեսում Փանախ
խանի, Իբրահիմ խանի ատէն Շու-
շիում ոչ մեծ թուաքանազ մու-
սուլմանական քոչուրներ բնա-
կում:

1914 թուականին, Կարաբաղի
հայկական եկեղեցիի թեմը ունե-
ցել՝ 222 գործող եկեղեցիներ, 206768
թուաքանի բնակչութեամբ 224 հայ-
կական գիւղեր: Զորս հազար չորս
հարիւր քառակուսի քիլոմետր տա-
րած քում եղել էին 1600 պատմա-
կան յուշարձաններ, ճարտարապե-
տական կառուցներ՝ բերդեր, վան-
քեր, եկեղեցիներ, կամումրջներ,
քարուանսարաններ, խաչքարեր:
Յուշարձանների մեծագոյն մասը
եղել քրիստոնէական մշակութիւն կա-
ռուցներ, ատեղծուած անտեղ բնա-
կած սերունդների կողմից: Ժամա-
նակարգօրէն նրանք ներկայացնում
են միջնադարի պատմութեան բո-
լոր ժամանակներ՝ չորրող դարում
քրիստոնէութեան ընդունումից
մինչեւ XIX դար:

էթնոմշակութային պատկա-
նելիութեան ցուշարձանների կա-
րեւոր մասը, ոչ միայն երկրամասի
էթնիկ ժամանակաշրջանի ստեղ-
ծորդներն էին, այլ նաև պատմիչ-
ների սկզբնաաղբեւրներում, ձե-
ռագրերում յիշատակուած հարիւ-
րաւոր գրութիւններ: Միայն Գան-
ձասարի վանքի որմերին պահպան-
ուել են 182 բացառապէս Հայերէն
գրութիւններ:

